

De passie voor citrusbomen van Stefan Vidts

Lenneke Berkhout

Het laagje sneeuw dat 's middags naar beneden dwarrelt geeft de tuin van kasteel Freÿr iets magisch. Op deze schitterende plek aan de Maas bij Dinant (Walonië) verzorgt Stefan Vidts sinds 2006 de bijzondere collectie citrusboompjes. Alle reden om daar af te spreken.

Stefan is opgegroeid op het hevelend platteland nabij Brussel. In Gent volgde hij aan de tuinbouwschool de opleiding tot landschapsarchitect, waarna hij zich verdiepte aan de universiteit in een master kunstwetenschappen. Vervolgens werkte hij enkele jaren bij een bureau voor landschapsarchitectuur en maakte daarna de overstap naar de Plantentuin Meise, waar hij zich focuste op het historisch onderzoek van de tuin. Momenteel werkt hij in deeltijd bij de Universiteit van Gent. Hij begeleidt er studenten die uiteenlopende kweekproeven doen in de kweekserres. De rest van de week werkt hij vanuit zijn eigen bureau aan het ontwerpen en restaureren van tuinen, geeft hij lezingen en wijdt hij zich aan zijn grote passie: de verzorging van historische collecties citrusbomen en onderzoek naar citrusteelt in Europa.

Stefan Vidts

Gigantische bonsais

Als jongen van een jaar of acht raakte Stefan al gefascineerd door een citrusboompje. Helaas moest hij nog even geduld hebben, want zijn moeder weigerde het boompje te kopen. Inmiddels beheert Stefan de citruscollectie van het Rubenshuis in Antwerpen, van een particulier Frans kasteel nabij Parijs en het kasteel Freÿr. Daarnaast wordt zijn advies ingewonnen voor de collectie citrusbomen van het koninklijk paleis Laken en van landgoed Mattemburgh bij Bergen op Zoom.

Orangerie en Parterre van kasteel Freÿr

Kasteel Freÿr kent een lange geschiedenis. Het kreeg zijn huidige vorm in de late achttiende eeuw onder de hertogen de Beaufort-Spontin. Tot vandaag is het in particulier bezit door rechtstreekse nazaten van de familie de Beaufort-Spontin. Eén vleugel wordt bewoond. De rest van het kasteel is, evenals de tuinen, een deel van het jaar open voor bezoekers. De tuinen en de citrussen worden beheerd door een geolied team. Voor de citrussen werken tuinbaas Sébastien Conil en Stefan samen. De kennis van het snoeien en verzorgen geeft Stefan stap voor stap door aan Sébastien en aan tuinman Valentin.

De bosrandtuin in de lente

De bosrandtuin in de winter

In de oranjerie van kasteel Freÿr is Stefan de afgelopen dagen druk geweest met snoeien. Er ligt een flinke hoeveelheid snoeiafval op de grond. “Een gezonde boom moet je ieder jaar tot dertig procent kunnen terugsnijden. Het zijn gigantische bonsais. Bij het snoeien ben ik geconditioneerd door de omvang van de kuip en daarmee de omvang van de wortel, maar ook door de hoogte van de deur van de oranjerie en het plafond. Je moet ze naar binnen en buiten kunnen rijden. Ik streef naar een beeld van een derde stam, een derde kruin en een derde kist. Of dat mooi is blijft subjectief. Uit negentiende-eeuwse reisverslagen weten we dat Engelse tuinmannen onze snoei van appelsienen in de vorm van perfecte bolletjes eerder vreemd vonden.”

“In de negentiende eeuw kweekte men de bomen vooral voor de bloesem. Men snoeide toen in augustus. Dan hadden de bomen net gebloeid en was de bloesem geoogst. Vanaf augustus verbleef de adel ook op hun kasteel om te genieten van de nazomer en het aankomende jachtseizoen. Snoeien op het einde van de zomer geeft meer kortlot wat vooral bloeihout is. We snoeien de bomen nu later, in januari/februari. Dat is nodig, omdat de oranjerie donker is en het klimaat zeer moeilijk te conditioneren. Door te snoeien in de winter hebben de bomen minder blad waardoor ze minder verdampen en minder licht vragen. Ooit werd de oranjerie verwarmd met een stalen kachel, gestookt met kolen. Als het erg koud was gingen de luiken aan vensters en deuren toe. De oranjerie is verhoudingsgewijs niet zo hoog en zeer diep. De bomen krijgen daardoor te weinig licht. Vandaar dat we achteraan extra kunstlicht moeten geven met Horti-Grow lampen.”

Eikenhouten kisten

“De kisten waar de appelsienen in staan zijn uniek en beschermd. Freÿr gebruikte van oudsher eikenhouten kisten. Vandaag maakt een lokale schrijnwerker die weer van het eikenhout van de eigen bossen. De kisten hebben diamantvormige knoppen en waren sinds de late achttiende of begin negentiende eeuw aanwezig op Freÿr. Daarvoor stonden de appelsienen vermoedelijk in halve houten tonnen zoals we vandaag nog in Nederland en Duitsland zien. Het

concept van kisten komt vermoedelijk uit Frankrijk. Daar is men in de negentiende eeuw overgestapt op kisten met een dragende metaalstructuur waarin houten panelen werden gezet. Dit is duurzamer. Het zijn de kisten die we vandaag Versailleskisten of -bakken noemen. Onze eiken kisten gaan vijftien tot maximaal twintig jaar mee.”

Zoete bittere appelsien

Stefan wijst op een *Citrus aurantium*, een hele oude boom van het pomelo-type (pompelmoes). “Deze boom gaat waarschijnlijk terug tot de zeventiende eeuw en heeft een prachtig gecanneleerde stam. We hadden twee van zulke bomen, maar we zijn er een verloren. Zo’n oude knar kan er plots op achteruitgaan door te veel voeding of net iets te veel water, ziekten uit het verleden die sporen hebben nagelaten en plots weer de kop opsteken. Ze vragen dan extra aandacht en worden verkuipt en vaak zwaar teruggesnoeid. Een boom die zwaar wordt teruggesnoeid gaat in zijn eerste jaar veel korte loten of vruchthout produceren. Hij bloeit dan massaal. Deze bloemen mogen geen vruchten worden, dat is belastend voor de boom. Het vraagt te veel energie. Daarom snoeien we hem de daarop volgende winter terug tot op sterke knoppen om opnieuw groeihout te produceren. Zo hopen we stilaan opnieuw de boom in balans te brengen met een evenwicht aan groei- en vruchthout. Dat kan tot vier jaar duren.”

Een oude Citrus aurantium wordt verkuipt

Bij de oude bomen zitten diverse zoete bittere appelsien. “De vruchten van de zoete bittere appelsien hebben een mooie gladde schil en doen aan mandarijnen denken. De zoete bittere appelsien heeft geen zuren. Onze commerciële appelsien, *Citrus sinensis*, heeft een zoete suikersmaak maar ook heel veel zuren in de nasmaak. Deze diverse vormen van zoete pomeransen zijn in de Zuidelijke Nederlanden waarschijnlijk sterk gepromoot door Isabella van Spanje, de dochter van Filips II. Isabella was grootgebracht in Zuid-Spanje en kende ze. Tot midden twintigste eeuw werden ze in Spanje op markten verkocht. Zij heeft de aandacht voor citrusteelt in de Zuidelijke Nederlanden een extra impuls gegeven en vermoedelijk ook planten vanuit Spanje laten overkomen. Haar impressionante citrusverzameling was ook een symbolisch wapen tegen het Huis van Oranje dat na de afsplitsing van Spanje de ‘oranjeappel’ in zijn wapenschild voerde.”

“De collectie van Freÿr omvat bomen die op verschillende hoogtes zijn afgeënt. Die hoogte had te maken met de maatschappelijke positie van de eigenaar. Hoe hoger de positie, hoe hoger de ent. Op Freÿr zijn drie verschillende enthoogten te vinden: een lage ent aan de basis, een ent op 75 cm en één op 1.50 tot 2 m. Die verschillende enthoogten geven aan dat niet alle bomen van dezelfde plek komen. Vermoedelijk zijn ze door de eeuwen heen uit diverse collecties aangekocht. We weten wel dat hier in 1707 al citrusbomen stonden. Uit archiefstukken blijkt namelijk dat de hertog de Beaufort-Spontin in dat jaar vroeg om oranjebomen te verplaatsen.”

Kwetsbaar

“De bomen zijn kwetsbaar. Eigenlijk gaat het om een geriatric van oude bomen, die door de eeuwen heen niet altijd even goed verzorgd zijn. Er zijn lange periodes geweest waarin er minder middelen waren of er minder aandacht was voor de snoei. Daarnaast is de oranjerie voor deze oude bomen niet optimaal. Bovendien staat de kern van sommige bomen in zeer stijve klei; als die te koud of te lang nat blijft tijdens een kille mistige winter, kan dit wortelrot activeren.”

Gesnoeide citrus in de oranjerie

“Toen ik hier begon in 2006 was mijn opdracht in eerste instantie om de collectie in leven te houden. Nadat ik vertrouwen had opgebouwd, mocht ik gaan werken aan de conditie van de bomen. In die tijd hadden de bomen nauwelijks volwaardige vruchten, het waren slechts kleine knikkertjes. Naarmate de conditie van de bomen verbeterde groeiden de vruchten. We konden deze doorsnijden en proeven en zo vaststellen dat er binnen de collectie veel variatie was. Vandaag weten we dat de collectie genetisch zeer waardevol is. Er staan hier soorten die je op oude zeventiende-eeuwse schilderijen terugziet, zoals de zoete bittere appelsien en de diverse *Pomo Adami* of Adams’ appels. Dit waardevolle genetische materiaal was een belangrijk element voor het Fonds Laubespín-Lagarde, onder beheer van de Koning Boudewijnstichting, om mee te stappen in een project om de bomen te verjongen door ze af te enten en wetenschappelijk onderzoek naar de herkomst te stimuleren.”

Genetisch materiaal behouden

“Dankzij deze steun hebben we in Spanje zware onderstammen van bittere appelsien kunnen aanschaffen waarop de oude historische bomen enkele keren zijn afgeënt. Vandaag is het genetisch materiaal verjongd en ogen de jonge bomen na bijna tien jaar reeds mooi volwassen. Thuis heb ik een schaduwcollectie. Te Freÿr, pal naast de Maas, speelt het gevaar van een overstroming steeds. In 2005 overstroomde de rivier de laatste keer. Het water stond anderhalve meter hoog in beide oranjerieën. De kisten met citrusbomen stonden enkele dagen in het ijskoude Maaswater. Dat heeft de bomen zeer kwetsbaar gemaakt voor *phytophthora*. Daarnaast heeft Kees Beelaerts een schaduwcollectie, momenteel staat deze bij Huis Landfort.”

Smaak

Stefan plukt een aantal vruchten en snijdt deze door-midden om te laten proeven. Het smaakverschil tus-sen de zoete bittere appelsien en de klassieke bittere appelsien is groot. De ene zoet met heerlijke bittere nasmaak, de andere zo bitter en zuur dat je gezicht vertrekt. “Ik maak marmelade van de zoete bittere appelsien en daar voeg ik nauwelijks suiker aan toe”, vertelt Stefan. “De smaak is voor mij ook een manier om te weten of er ondermijnende factoren zoals wor-telrot of *phytophthora* spelen die nu nog niet zichtbaar zijn, maar die je wel al kunt proeven.”

Stinzenplanten

Naast citrusteelt en zijn werk aan de universiteit verzorgt Stefan in opdracht ook het ecologisch beheer van particuliere siertuinen. “Ik ben enorm gefas-cineerd door die bosrandtuin. Als kind ben ik groot gebracht langsheen een oude bosrand. Daar vind je de voor ons inheemse stinzenplanten zoals de blau-we hyacint, het sneeuwklompje, de sleutelbloem en de bosanemoon. Wat mij bezig houdt is de vraag hoe we een tuinbodem gezond kunnen maken, het bodem-leven kunnen stimuleren. Stinzenplanten zijn hier een belangrijke indicator. Dat probeer ik over te bren-gen. Ik besteed daar graag tijd aan, want ik vind het belangrijk dat de eigenaar een interactie heeft met zijn tuin en aandacht heeft voor de bodem. En natuurlijk probeer ik ook mijn fascinatie voor stinzenplanten over te brengen en de bosrandtuin te promoten.”

De smaakverschillen zijn groot